

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2019-3-8-10>

УДК 377/378.09 : 74/75 (477) "18/193"

Никифоров Андрій Михайлович,

кандидат педагогічних наук, викладач Сумської художньої школи
імені М. Г. Лисенка, м. Суми, Україна, novatatar@gmail.com

РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙНИХ РЕМЕСЕЛ У XVII–XVIII СТОЛІТТЯХ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено висвітленню розвитку традиційних ремесел у XVII–XVIII століттях у контексті їхнього впливу на становлення художньої освіти в Україні. Особливості розвитку ремесел розглянуто на прикладі художнього деревообробництва як одного з найбільш поширених різновидів ремісничого виробництва та кустарних промислів. Виокремлено пріоритетні напрями художньої деревообробки: архітектурно-будівельний, оздоблення екстер'єру, облаштування інтер'єру, речі побутового вжитку, предмети церковного начиння, вироби господарського користування, військові обладунки, прикраси, іграшки, дерев'яні форми для вибійки, відтискування кахлів, пряників, печива тощо.

Ключові слова: мистецька освіта, традиційні ремесла, народні промисли, художня обробка деревини.

Постановка проблеми. Згідно з історичними джерелами, до XVII ст. на теренах України в соціально-культурній та освітній сфері панувала релігійна ідеологія. Як наслідок, культурно-освітня парадигма розвивалася в контексті християнства. Проте на початку XVII ст. ідеї просвітництва стають вагомим чинником розвитку суспільства й освіти. Так, якщо раніше існувало два пріоритетні напрями художньо-ремісничої діяльності (створення художніх речей для побутового вжитку та виготовлення високохудожніх виробів на потреби церкви), то на початку XVIII ст. переважають світські замовлення.

Важливо зазначити, що серед ремесел досліджуваного періоду значного розвитку набуло художнє деревообробництво, що й стало предметом нашої дослідницької уваги в контексті з'ясування передумов становлення художньої освіти в Україні, оскільки під таким кутом зору зазначена педагогічна проблема не отримала належної уваги.

Аналіз основних досліджень та публікацій. За останні десятиріччя значно поповнилися наукові педагогічні розвідки щодо значущості традиційних ремесел у вітчизняній мистецькій освіті. Однак найбільш вагомими дослідженнями особливостей традицій-

них кустарних промислів взагалі та виробів деревообробництва зокрема є розвідки істориків мистецтвознавства, присвячені здебільшого художньо-образному їх осмисленню. Це праці А. Будзан, О. Соломченко, І. Юрченко та інших. Техніко-технологічні особливості виготовлення художніх творів з деревини описали О. Кисельов, І. Козловська, Т. Якимович та інші. Виховний потенціал деревообробного ремесла в сучасному освітньому просторі розглядали: Н. Авер'янова, І. Білевич, Д. Мартиненко, Г. Самойленко, Б. Тимків та інші. Варто зазначити, що історико-педагогічний аспект розвитку народних промислів заслуговує на подальшу увагу дослідників та ретельне вивчення.

Мета статті: дослідити історичні відомості щодо розвитку традиційних ремесел (на прикладі деревообробництва) у XVII–XVIII ст. задля з'ясування передумов становлення художньої освіти в Україні. Для досягнення мети необхідно здійснити аналіз відповідної теми в науковій літературі, узагальнити історико-фактологічний матеріал та виявити особливості розвитку художнього деревообробництва в історико-педагогічних умовах XVII–XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. На основі концептуального аналізу наукових джерел встановлено, що художньо-ремісничє різьблення по дереву розвивалося, засвоюючи нові стилі, зокрема елементи ренесансу та бароко, проте, збагачуючись зарубіжними мистецькими впливами, художнє деревообробництво завжди зберігало і розвивало національні традиції. Як наголошують сучасні науковці, цехові майстри-різьбярі часто працювали поряд із народними майстрами, з чого можемо зробити висновок про неминучість взаємовпливів народного й професійного мистецтва.

Як свідчать публіцистичні та архівні джерела, у XVII ст. почали з'являтися нові комбіновані форми праці цехових майстрів, для яких був характерний поділ праці за вузькою спеціалізацією. Фахівці деревообробництва користувалися попитом на ринку праці та були задіяні в різних виробництвах: архітектурно-будівельному (піддашся, галереї, ганки, консолі, відкоси тощо);

оздобленні екстер'єру (карнизи, одвірки тощо); облаштуванні інтер'єру (сволаки, столи, лави, скрині, стільці, полиці, мисники, божниці, колиски та інші хатні меблі); виготовленні предметів церковного начиння (різьблені іконостаси, аналої, ікони, ручні хрести (натільні, ручні, напрестольні та інші), дароносиці, свічники); створенні речей побутового вжитку (миски, тарілки, ступки, сільниці, салатниці, бочечки, миски для косарів – яндоли, посудини для замісу тіста – ковганки тощо); виготовленні виробів господарського користування (прялки, сани, вози, ярма тощо); оздобленні військових обладунків, прикрас, іграшок (рушниця, самопали, пістолі, дерев'яні порохівниці, коники); створенні дерев'яних форм для вибійки, відтискування кахлів, пряників, печива тощо.

Варто згадати про майстрів найвищої категорії, котрі виготовляли предмети за індивідуальним замовленням чи навіть за власним творчим задумом [7]. Наприклад: створення скульптурних композицій, скульптури за анімалістичними сюжетами, складних церковних іконостасів, різьблених дерев'яних ікон та багато інших мистецьких творів, що нині наповнюють скарбниці музейних зібрань художнього профілю та приватних колекцій поціновувачів традиційної народної творчості [6].

Важливо зазначити, що навчання у братських школах у XVII–XVIII ст. активно розвивалося в руслі свідомо-особистісної просвітницької ініціативи. Вплив просвітницьких ідей позначився на розширенні тематичного кола виробів ремісників-різьбярів, відбулося активне впровадження світських сюжетів, що сприяло розвитку промислів та виробництв. У нових умовах виникла потреба в переорієнтації змісту освіти, а також у розширенні творчого та виробничого потенціалів. Це зумовило потребу в освічених майстрах-іноземцях – значна чисельність яких поповнила місцеве населення, що призвело до формування своєрідної демографічної реформації ремісничої еліти в регіонах.

Отже, маємо підстави стверджувати, що значні зрушення у реалізації міжнародного просвітницького руху досліджуваного періоду позначилися

на використанні зарубіжного досвіду в мистецтві ремісників-різьбярів. Означене знайшло втілення у засвоєнні вітчизняними митцями іноземного досвіду. Нові мистецькі течії бароко і ренесансу в іконостасах, різьблених іконах, архітектурних деталях органічно поєдналися з місцевими (регіональними) традиціями. Навчання художників за кордоном, приїзд іноземних ремісників на терени України також сприяли поширенню гуманізму на вітчизняний педагогічний процес, утверджуючи пріоритетні ціннісні орієнтири в теорії та практиці мистецької освіти.

За розвідками Д. Мартиненко, ремісничі цехи у XVIII ст. стали осередками професійної художньої підготовки, де склалася система навчання, яка характеризувалася сталими організаційними формами [5, с. 114], що в XIX ст. послужить підґрунтям для створення мережі закладів художньої та художньо-ремісничої освіти.

Як стверджує Г. Самойленко, у найбільшому українському цеховому осередку – Ніжині – у 70–80 рр. XVIII ст. працювало 657 майстрів, які навчали 380 учнів ремеслам: гончарному, кушнірному, деревообробному та столярному, чоботарному, чинбарному, кравецькому, малярному та художньому, музичному [3, с. 73]. І. Сердюк зауважує: ремеслу починали навчати дітей з 12–14 років; навчання тривало від чотирьох до десяти років із обов'язковим залученням учнів до господарчих робіт [4, с. 84]. Погоджуємось із думкою Н. Авер'янової, що виховний і патріотичний потенціали традиційного вітчизняного мистецтва формувалися за сприяння художньо-просвітницьких ідей XVIII ст.

Відак, названі фактори сприяли розвитку виховного потенціалу традиційного мистецтва.

Висновки. Підсумовуючи вищезначене, маємо підстави зробити наступні висновки:

- по-перше, художньо-реміснича освіта XVII–XVIII ст. перебувала на рівні родинного виховання в середовищі ремісників, де широко практикувалася домашня форма навчання із залученням дітей до господарчих потреб і виробництва;

- по-друге, зростаюча кількість міст-осередків культурного та економічного життя призвела до розвитку художньо-ремісничих цехів та кустарного виробництва;

- по-третє, з урахуванням художніх та виробничих надбань зазначеного періоду згодом, у XIX ст. буде побудована мережа закладів художньої та художньо-ремісничої освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні методичних основ навчання ремісників образотворчої грамоти у закладах художньої та художньо-ремісничої освіти України другої половини XIX – початку XX ст.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Н. М. Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.12. Київ, 2007. 17 с.
2. Козловська І. М. Особливості інтеграції у професійній підготовці майбутніх фахівців народних художніх промислів / І. А. Козловська, Т. Д. Якимович. *Нові технології навчання*. 2014. Вип. 81. С. 31–35.
3. Самойленко Г. Розвиток культури на Північному Лівобережжі України у другій половині XVII–XVIII століття / Г. Самойленко, С. Самойленко. Ніжин : Видавництво «НДУ», 2007. 241 с.
4. Сердюк І. Полкових городів обивателі : історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII століття. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2011. – 304 с.
5. Мартиненко Д. В. Розвиток національного шкільництва на Лівобережній та Слобідській Україні у XVIII столітті : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Суми, 2014. 282 с.
6. Перейма Л. Громадські музеї Львівщини у XXI столітті: напрямки діяльності. Музей – платформа суспільного діалогу : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Історичний музей, 2018. С. 374–392.
7. Тимків Б. Формування художньої етнокультури студентів засобами народного декоративно-прикладного мистецтва. *Народне мистецтво*. 2004. № 1/2. С. 54–55.

REFERENCES

1. Averianova, N. M. (2007). *Obrazotvorche mystetstvo yak chynnyk natsionalnoho vykhovannia osobystosti (ukrainoznavchyi analiz)* [Fine art as a factor of national education of a personality (Ukrainian studies analysis)] (Doctoral dissertation, Kyiv).

2. Kozlovskaya, I. M., & Yakymovych, T. D. (2014). Osoblyvosti intehratsii u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh fakhivtsiv narodnykh khudozhniih promysliv [Features of integration in the professional training of future specialists of folk arts]. *Novi Tekhnolohii Navchannia*, 81, 31–35.

3. Samoilenko, H., & Samoilenko, S. (2007). Rozvytok kultury na Pivnichnomu Livoberezhzhi Ukrainy u druhii polovyni XVII – XVIII stolittia [Development of culture on the northern left bank of Ukraine in the second half of the XVII – XVIII centuries]. *Nizhyn: Vydavnytstvo «NDU»*.

4. Serdiuk, I. (2011). Polkovykh horodov obyvateli: istoryko-demohrafichna kharakterystyka miskoho naselennia Hetmanshchyny druhoi polovyny XVIII stolittia [Regimental town's inhabitants: Historical and demographic characteristics of the urban population of the Hetmanate of the second half of the XVIII century]. *Poltava: TOV «ASMI»*.

5. Martynenko, D. V. (2014). Rozvytok natsionalnoho shkilnytstva na livoberezhnii ta slobidskii Ukraini u XVIII stolitti [Development of national schooling on the left bank and Sloboda Ukraine in the XVIII century] (Doctoral dissertation, Sumy).

6. Pereima, L. (2018). Hromadski muzei Lvivshchyny u XXI stolitti: napriamky diialnosti [Public museums of Lviv region in the XXI century: Directions of activity]. In *Muzei – platforma suspilnoho dialohu: Conference Proceedings* (pp. 374–392). *Lviv: Istorychnyi muzei*.

7. Tymkiv, B. (2004). Formuvannia khudozhnoi etnokultury studentiv zasobamy narodnoho dekoratyvno-prykładnoho mystetstva [Formation of artistic ethno-culture of students by means of folk arts and crafts]. *Narodne Mystetstvo*, 1/2, 54–55.

Никифоров А. М., кандидат педагогических наук, преподаватель Сумской художественной школы имени М. Г. Лысенко, г. Сумы, Украина, novatatar@gmail.com

Развитие традиционных ремесел в XVII–XVIII столетиях как предпосылка становления художественного образования в Украине.

Статья посвящена изложению истории развития традиционных ремесел XVII–XVIII столетий в контексте их влияния на становление художественного образования в Украине. Особенности развития ремесел рассмотрено автором на примере художественной деревообработки как одного из наиболее распространенных видов ремесленного производства и кустарного промысла. Выделены приоритетные направления художественной деревообработки: архитектурно-строительное, отделка экстерьера, обустройство интерьера, предметы церковной

утвари, бытового потребления, изделия хозяйственного пользования, военные доспехи, украшения, игрушки, деревянные формы для навивки, оттисков изразцов, пряников, печеня.

Ключевые слова: художественное образование, традиционные ремесла, народные промыслы, художественная обработка дерева.

A. M. Nykyforov, PhD, Teacher of Sumy Art School named after M. H. Lysenko, Sumy, Ukraine, novatatar@gmail.com

Development of traditional crafts in the XVII–XVIII centuries as a precondition for artistic education in Ukraine

The article is devoted to development of traditional crafts in XVII – XVIII centuries in the context of influence on formation of artistic education in Ukraine. The author analyses the peculiarities of development of handicrafts by the example of artistic woodworking as one of the most commonly used varieties of handicrafts. The priority directions of artistic woodworking are the following: church and liturgical objects (carved iconostases, analogion, icons, hand crosses, monstrances, candlesticks); architectural construction (sub-gallery, galleries, porches, etc.); exterior decoration (cornices, doors); interior arrangement (beds, tables, benches, chests, chairs, shelves, cabinets, cradles and other furniture); household utensils (bowls, plates, mortars, salt cellars, salad bowls, dough mixers, etc.); household goods (spinning wheel, sled, carriage, yoke, etc.); military body armour, jewellery, toys; wooden shapes for squeezing of tiles, gingerbreads, biscuits, etc. It is noted that masters of the highest category made objects on individual orders or even their own creative idea, for example: sculptural compositions, sculptures on animalistic subjects, complex church iconostases and many other things that nowadays are filled up the treasures of museum and private collections.

It is concluded that artistic education of the XVII – XVIII centuries was at the level of family education among artisans. Involving children in manufacturing was widely practiced in home-schooling. The growing number of cities-centres of cultural and economic life has led to the development of artistic crafts and handicrafts. Taking into account artistic and industrial achievements of this period, later, in the XIX century, a network of institutions of artistic education was built.

Key words: artistic education, traditional crafts, folk crafts, artistic woodworking.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2019 р.

Запропоновано основні підходи до використання словесних методів навчання на уроках музичного мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво». Виокремлено загальні види роботи з підручником на уроці музичного мистецтва: читання й аналіз тексту; виділення головного, його переказ; відповіді на репродуктивні і продуктивні питання; виконання дослідницьких завдань; перевірка і контроль знань, умінь та навичок. Розглянуто методи роботи з підручником, що ефективізують освітній процес на уроці (пояснення, бесіда, вербалізація змісту музичних творів), а також окремі прийоми («Семантична карта», «Спрямоване читання» «Сінквейн (сенкан)». Запропоновано варіанти використання методів і прийомів з опорою на підручники «Мистецтво. 1, 2 клас» авторів О. В. Калініченко, Л. С. Аристової та «Музичне мистецтво. 4 клас» авторів Л. С. Аристової, В. В. Сергієнко.

Ключові слова: музичне виховання, метод, прийом, мистецтво, музичне мистецтво.

Сучасна методика викладання музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти носить розвивальний характер, що забезпечує таке спілкування, коли провідну роль грає саме мистецтво, а учитель стимулює спільний пошук нестандартних рішень, розкриваючи сенс існування музики в житті кожної людини і суспільства в цілому. Великого значення у цьому процесі набувають методи і прийоми, які використовує вчитель.

Значний масив наукових досліджень присвячено розгляду проблем музичного навчання і виховання учнів, впливу музичного мистецтва на розвиток особистості (О. Апраксина, Н. Ветлугіна, О. Гайдамака, Е. Жак-Далькроз, Д. Кабалецький,